

2. *Античная цивилизация* / Отв. ред. В.Д. Блаватский. — М.: Наука, 1973. — 270 с.
3. *Витрувий*. Десять книг об архитектуре / Пер. с лат. Ф.А. Петровского: Под ред. А.Г. Габричевского: В 2-х т. — М.: Изд-во Всесоюз. Акад. архит., 1936. — Т. I. — 332 с.
4. *Всеобщая история архитектуры*: В 12-ти т. — Т. 2. Архитектура античного мира (Греция и Рим). — М.: Стройиздат, 1973. — 712 с.
5. *Палладио А.* Четыре книги об архитектуре / Пер. с ит. И.В. Жолтовского: Под ред. А.Г. Габричевского: В 2-х т. — М.: Изд-во Всесоюз. Акад. архит., 1936. — Т. I. — 352 с.
6. *Станькова Я., Пехар И.* Тысячелетнее развитие архитектуры / Пер. с чешск. В.К. Иванова. — М.: Стройиздат, 1984. — 293 с.
7. *Платон*. Собрание сочинений: В 3-х т. — М.: Мысль, 1968–1971. — 962 с.
8. *Лобанов Ю.Н.* Отдых и архитектура: Будущее и настоящее. — Л.: Стройиздат, 1982. — 200 с.
9. *Камерон Ч.* Термы Рима. — М.: Изд-во Всесоюз. Акад. архит., 1939. — 56 с.
10. *Асеев Ю.С.* Архитектура Київської Русі. — К.: Будівельник, 1969. — 190 с.
11. *Всеобщая история архитектуры*: В 12-ти т. — Т. 3. Архитектура древнерусского государства (X в. — начало XII в.). Архитектура южной и западной Руси в XII–XIII вв. — М.: Изд-во лит. по строительству, 1966. — С. 516–597.
12. *История русской архитектуры*. — М.: Изд-во лит. по строительству и архитектуре, 1951. — 463 с.
13. *Волков (Вовк) Ф.К.* Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — Пг., 1916. — Т. II.
14. *Огієнко І.* Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу: Репринтне відтворення видання 1918 р. — К.: Абрис, 1991. — 272 с.
15. *Асеев Ю.С.* Стили в архитектуре Украины. — К.: Будівельник, 1989. — 104 с.
16. *Брайчевский М.Ю.* Утверждение христианства на Руси. — К.: Наук. думка, 1984. — 296 с.
17. *Всеобщая история архитектуры*: В 12-ти т. — Т. 6. Архитектура Украины. — М.: Стройиздат, 1968. — С. 339–450.
18. *Майстренко Л.* До вивчення проблеми архітектури Гетьманщини XVII–XVIII ст. // Архитектура України. — 1991. — № 5. — С. 45–49.
19. *Культура і побут населення України* / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. — К.: Либідь, 1991. — 232 с.
20. *Данилюк А.* Давні громадські будівлі на Україні // Наш дім. — К., 1994. — № 1. — С. 12–14.
21. *Проскураков В.І.* Архитектура українського театру: Простір і дія. — Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2001. — 564 с.
22. *Чепелик В.В.* Український архітектурний модерн / Упорядник З.В. Мойсєнко-Чепелик. — К.: КНУБА, 2000. — 378 с.
23. *Ясевич В.Е.* Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков. — К.: Будівельник, 1988. — 184 с.
24. *Народный дом Киевского общества грамотности в г. Киеве: Кр. очерк истории сооружения нар. дома*. — К., 1902. — 48 с.
25. *Из истории советской архитектуры: Документы и материалы: 1926–1932 гг.* Рабочие клубы и дворцы культуры / Отв. ред. К.Н. Афанасьев. — М.: Наука, 1984. — 140 с.
26. *Кириллов В.В.* Путь поиска и эксперимента // Из истории советской архитектуры 20–30-х годов. — М.: Стройиздат, 1974. — С. 168.
27. *Хан-Магомедов С.О.* Архитектура советского авангарда: В 2-х кн. — М.: Стройиздат, 1996. — Кн. I: Проблема формообразования. Мастера и течения. — 1996. — 709 с.

Анна Дружиніна

архітектор, аспірантка Національної академії
образотворчого мистецтва і архітектури,

Олександр Седак

кандидат архітектури

Роль творчої особистості у формуванні національної архітектури

Означена заголовком цієї статті проблема є досить актуальною з точки зору розуміння місця особистості у становленні і розвитку архітектурно-мистецького процесу незалежної України, національної самобутності її зодчества. В умовах декларування відродження української національної культури, у тому числі й архітектури, є необхідним чітке осмислення категорії "національне" в контексті історичного процесу і набуття відповідного змісту сучасним зодчеством за умов глобалізації і універсалізації світових процесів.

Спробуємо з'ясувати суть поняття "національне" в контексті створених архітектурних форм, ролі митця у цьому процесі, осмислення механізму формування національних ознак у творах архітектури. Загалом визначення цієї категорії міститься у наукових працях та численних публікаціях проектних робіт провідних теоретиків і практиків архітектури України, які певною мірою вплинули на загальний мистецький процес й зумовили його подальший розвиток.

Понад 100 років тому російський історик М.П. Хрущов зазначив: "Відновлення старих суперечок без нових наукових відомостей було б сумним явищем, мертвим, а не таким, що поживляло науку" [1]. На початку нового тисячоліття світ вкотре знову заговорив про відмінності за національними ознаками та традиціями. Універсалізація архітектури XX ст., створивши міста і особисте житло схожими одне на одне, без урахування національних особливостей і традицій, викликала у людства бажання повернутися до своїх коренів. Ймовірно, що в уніфікації середовища криється причина багатьох сепаратистських процесів, які існують у світі й розривають великі багатонаціональні державні утворення на країни-карлики: людство на бажав більше жити в комунальних квартирах.

Архітектура як найбільш соціальний вид мистецтва здатна якнайшвидше вирішити цю проблему: сформувати оточення, яке б несло національні ознаки й відповідало б смакам та багатовіковим традиціям життя і побуту. Але чи доцільно сьогодні механічно повторювати архітектурні форми, які зникли декілька десятиліть тому в силу динамічного розвитку цивілізації та технічного прогресу? І як знайти ті засоби та прийоми, які спроможні визначити національну означеність архітектури й відповідність її певному народові? Ця проблема на новому історичному етапі

потребує нових підходів й аспектів розгляду національної спадщини, аби в решті-решт не стати "мертвим явищем"...

Національним в архітектурі, за визначенням академіка архітектури А.П. Мардера, є "сукупність принципів, прийомів, форм, які історично склалися у процесі розвитку архітектури того чи іншого народу під впливом особливостей його психічного складу і способу життя й може розглядатись у двох аспектах: історичному (подібність принципів, прийомів, форм, що об'єднує архітектуру того чи іншого народу в різні періоди його розвитку) та етнічному (відмінність принципів, прийомів і форм архітектури одного народу від архітектури інших народів)" [2, с. 180]. Отож, національна культурна спадщина має характерні прикмети, які формувалися впродовж століть як модель колективної життєдіяльності людей і якими означувалася основна група творів мистецтва певного часу окремого народу. Наслідкування й розвиток спадщини здатні зберігати в подальшому загальну ідею, визначати дух народу чи нації. Носієм і оберегом національної ідеї є народ, а її провідниками постають окремі творчі особистості. Тому поняття особистості є співвіднесеним з поняттям традиції, що розуміється як приклад для наслідування і предмет для подальших інтерпретацій.

Ідею створення української національної архітектури якраз і виплекали особистості, які розвивали принципи цієї ідеї в архітектурно-проектній практиці, будівельній діяльності, а також у теоретичних розробках та дослідженнях науковців. На розвиток теорії з питань своєрідності національної архітектури відчутно вплинула, зокрема, науково-пошукова діяльність етнографів В.Б. Антоновича, Г.П. Галагана, народознавців М.І. Костомарова, О.О. Потебні, І.С. Нечуя-Левицького, М.П. Драгоманова, М.Ф. Сумцова, Л.С. і П.С. Єфименків та інших. Полягала їхня діяльність у наукових доведеннях того, що український народ є самобутнім, з особливою історією та традиціями, і це надало підстави вченим упевнено заявляти про своєрідність і неповторність українського національного мистецтва.

Розвиткові теорії з національних питань значною мірою сприяли дослідження народної архітектури, творча діяльність художників та архітекторів. Ще у XIX ст. інтерес до минувшини свого народу виявляли: великий український поет і художник Т.Г. Шевченко, який 1844 року видав історико-етнографічну працю — перший випуск серії офорти "Живописна Україна"; відомий етнограф, археолог й історик Д.І. Яворницький; видатний український живописець С.І. Васильківський; художник і громадський діяч І.І. Труш. Вони збирали і популяризували матеріали з української минувшини.

Помітним стало прагнення надати національних прикмет професійній українській архітектурі. Так, у 1854—1856 рр. архітектор Є.І. Червинський при проектуванні, на замовлення Г.П. Галана, житлового будинку скоришався принципами побудови і формами народної сільської хати. Пізніше художники М.С. Самокиш, О.Г. Сластьон та архітектори В.Г. Кри-

чевський, О.О. Лушпинський виявили ініціативу щодо створення об'єктів архітектури з українськими національними ознаками в формах та оздобленні. Їхні думки знайшли обґрунтування у дослідженнях народної архітектурної спадщини та своєрідне уяочення у виставковій популяризаторській діяльності, у формуванні вернісажів з творів народного мистецтва і старовини, що проходили у містах Києві, Полтаві, Львові, Чернігові й викликали неабияке зацікавлення загалу.

Основою для формування української сутності архітектури слугували народні традиції, які вплинули такі на практичну діяльність архітекторів та їхні історичні пошуки щодо створення національної архітектури. З часом в архітектурі з'явилися виразні національні ознаки, зокрема такі: шестикутні трапезієподібні форми прорізи дверей або вікон; трицентрова або еліптична арка; чотирихилий або наметового типу дахи; обов'язкове улаштування заломів на дахах, галерей на стовпчиках, опасання чи піддашши; створення колонок крученої форми, що знайшли втілення на першому етапі українського модерну, який ретельно дослідив академік архітектури В.В. Чепелик. Будинки Полтавського губернського земства, Харківського художнього училища, Миргородського курорту, школи ім. І.П. Котляревського у Полтаві, міська лікарня в Лубнах Полтавської області стали свого роду символічними "знаковими" представниками українського стилю початку XX ст.

Відомо, що проектні пошуки можуть відбуватися за кількома напрямками: повторення прототипів або аналогів (плагіат); наслідування прототипів чи аналогів та розвиток їх (аналогія); синтез прототипів чи аналогів (компіляція); вільний творчий розгляд об'єкту проектування згідно з аналізом проблемної ситуації та синтезом знань з питання (новаторство). Стилізаторство за історичними аналогіями стало на першому етапі розвитку архітектури з українською національною означеністю методом формотворення. Джерелами стилізації будинків були народна та барокова архітектура України, внаслідок чого сформувалися два самостійні напрямки. В утворенні першого "народного" напрямку відіграли значну роль такі творчі особистості: художник О.Г. Сластьон, архітектори В.Г. Кричевський, І.О. Кальбус, В.І. Зуєв, М. Шумицький, В.Г. Коробицов, М.О. Шехонін, Є.П. Брадтман, М.О. Даміловський, П.Ф. Альошин; у формуванні другого — архітектори Г.К. Лукомський, К.В. Широцький, П. Чайка, О.О. Тацій, Д.М. Дяченко, О.І. Литвиненко, Д.В. Січинський, Є.Н. Сердюк, П.Ф. Альошин, які створили багато оригінальних робіт.

Хоча революційні події й зупинили еволюційний розвиток теорії архітектури з національних питань та обмежили українських зодчих в їхніх практичних пошуках сучасних національних форм, творча архітектурна практика продовжувалася — створювалися будинки, які мали національні ознаки: селекційна станція в с. Мироновівка, архіт. П.Ф. Альошин; київський залізничний вокзал, архіт. А.М. Вербицький; клуб у с. Крюкове, архіт. Ф.М. Мазуленко; комплекс споруд Сільськогосподарської академії в м. Києві, архіт. Д.М. Дяченко; блоковані чотириквартирні будинки

для робітників Харківського тракторного заводу, архіт. В.К. Троценко; очищувальна станція — М.О. Даміловський.

З утворенням багатонаціональної держави — Радянського Союзу — проблема національної своєрідності стала декларуватися на державному рівні. На архітектуру цього часу вплинули, зокрема, заяви провідних радянських архітекторів І.І. Фоміна, який 1933 року наголосив, що треба орієнтуватися на класичну спадщину, за допомогою якої, вважаю, можна відобразити інтернаціональні риси, та академіка О.В. Шусева, який у 1937 році звернув увагу українських зодчих на українське бароко, за допомогою якого, на його думку, можливо створити національну архітектуру України. Щодо класицистичних основ, то до них звертались ще раніше П.Ф. Альошин, Ф.М. Мазуленко. Це були спрямовані пошуки національного стилю в архітектурі нового часу. Настанови І.І. Фоміна, звичайно, позначилися на практичній діяльності архітекторів радянської доби (умовно вважається, що неокласицизм розвивався і панував аж до 1954 року включно).

Та на зразок класики створити будинки з національними ознаками зуміло не так багато зодчих. Наразі у той час відзначились твори В.Г. Кричевського — музею Т.Г. Шевченка у Каневі; В.А. Естровича — житловий будинок по вул. М. Чернишевського у Харкові. Настанова лідера радянських класицистів, автора мавзолею у Москві, О.В. Шусева щодо барокового напрямку реалізувалась пізніше, в зодчестві 1940—1950 рр. за двома напрямками: в інноваційній стилізації у роботах А.В. Добровольського та новаторських рішеннях, що проявились у проектах В.Д. Єлізарова та Й.Ю. Каракіса. Цьому також сприяли наукові дослідження українського бароко у другій половині ХХ ст., що їх ретельно провадили Г.Н. Логвин, С.А. Таранушенка, М.П. Чапенко, П.Г. Юрченко, Д.Н. Яблонський.

Постанови уряду СРСР та Української РСР 1954—1955 рр., які орієнтували архітектурну галузь на індустріалізацію будівництва, по суті, загальмували розвиток архітектурної теорії та практики у сфері пошуку національного. Проблема національної означеності архітектури не порушувалася фаховою наукою аж до 1970-х років, доки на споруджах у вигляді української орнаментики, символіки, побутових та історичних сцен, що несли певні національні ознаки, не з'явилися твори українських художників-монументалістів А.О. Горської, І.Ф. Задорожного, І.С. Литовченка та ін. Споруджуються будівлі-стилізації під народну архітектуру, головним чином ресторани — “Полтава”, “Вітряк”, “Млин” тощо.

У 1970-ті роки розпочинаються цілеспрямовані теоретичні пошуки, приділяється увага національному та інтернаціональному в архітектурі. Належну увагу національним рисам, з урахуванням радянських нормативів, приділяють Ю.С. Яралов, С.О. Хан-Магомедов, О.С. Косинських публікацій з'являються праці М.С. Коломійця, О.Г. Молокіна, М.П. Чапенка, В.В. Чепелика. На їхні наукові концепції значною мірою вплинули дослідження народної архітектури Ю.С. Асєєва, Г.Н. Логвина,

С.А. Таранушенка, П.Г. Юрченка, І.Р. Могитича, С.К. Кілессо, В.Т. Завади, Г.О. Лебедева, Ю.Ф. Хохола, В.П. Самойловича, в яких розглядаються її композиційні особливості, творчість народних майстрів, традиції.

На сучасному етапі проводиться ретельний комплексний аналіз теорії і практики минулого, визначаються межі впливу кожного з історичних етапів розвитку архітектури на формування українського національного зодчества. Дослідженню традиційної народної архітектури на сучасному етапі присвятили свої наукові праці Г.О. Лебедев, П.Г. Юрченко, З.В. Мойсеєнко-Чепелик, С. Верговський, Л.В. Прибега, В. Романов, А. Данилюк, І.Р. Могитич та інші учені, а питанням формування професійної архітектури з українськими національними ознаками — В.В. Чепелик, О.В. Чепелик, Г.Н. Логвин, Ю.І. Ходарківський, В.І. Тимофієнко, М.С. Коломійєць. Актуальними залишаються питання традицій і новаторства в сучасній архітектурі. Їм приділяють належну увагу З.С. Гудченко, З.В. Мойсеєнко-Чепелик, В.І. Новиков, В.В. Сопілка. Про регіональні та національні особливості розповідають праці відомих дослідників М.С. Коломійця, В.В. Чепелика, В.С. Ясієвича.

З проголошенням в Україні незалежності значно змінилось ставлення до її культури. На зламі ХХ—ХХІ ст. з'явилися наукові дослідження архітектури минулого, а також узагальнюючі культурологічні праці І. Крип'якевича, Г.І. Гориня, Р.Ф. Кирчіва. Розвиваються традиційні й формуються нові погляди на національну означеність мистецтва. На теперішній час неабиякої ваги набули наукові розвідки академіків архітектури В.І. Тимофієнко, Г.Н. Логвина, Л.В. Прибеги; дослідників зодчества Г.О. Лебедева, Ю.І. Ходарківського, В.І. Ленченка, А.П. Андрушенка, О.В. Чепелик та багатьох інших.

Нині в умовах глобалізації світової культури дедалі актуальнішими стають питання національної означеності сучасної забудови, особливо в колі науковців. Дослідники намагаються виробити певні орієнтири, рекомендації щодо формування сучасної національної архітектури. Цього вимагає новітня ситуація, в якій опинилось українське зодчество. Тепер більшість архітекторів, проектуючи будинки, не враховують духовних надбавь минулого, традицій народної архітектури, що призвело до негативних наслідків. Сучасним будинкам стали притаманні такі риси, як незавершеність, фрагментарність, а форми їхні тяжіють до реконструкцій та колажів. Фактично стало неможливо визначити, у якій стилістиці творять зодчі, оскільки немає таких орієнтирів в українській практиці, взагалі немає культурного контексту, який можна було б співвіднести з минулим. Але є окремі сучасні архітектурні об'єкти, означені певними національними прикметами. Це насамперед храмові споруди, що успадкували, зокрема, форми українського бароко. Досить по-новаторськи барокові форми застосовано у проекті Свято-Данилівської церкви в с. Костобобрів Чернігівської області (1997), храмі Вознесіння Господнього у м. Вишневе під Києвом (1998). У західному регіоні продовжують створювати житлові й громадські будинки, у формах яких використовуються

об'ємно-просторові й оздоблювальні традиції, притаманні народній архітектурі цього регіону. На жаль, таке не практикується в центральному та інших регіонах України.

Загалом вирішення проблеми надання новоствореним архітектурним спорудам національних рис та формування своєрідної стилістики неможливе без урахування національного надбання минулих років. Бо саме воно є тим, що наспрацювала нація впродовж усього свого існування — це здобутки будівельної, архітектурної, художньої практики, майстерності, ідейного забезпечення [13, с. 83–84]. Іншими словами, це відібрані часом прогресивні традиції, які можуть і повинні використовуватись і сьогодні. Тому надбання минулих років потрібно зберігати та наснажувати реаліями нового життя, як це намагались робити наші попередники. Традиції є засобом збереження і розвитку кращих досягнень архітектури [13, с. 86].

Тракування самого поняття національних традицій за різних часів було неоднаковим. Нині під традиціями розуміють особливі принципи, прийоми чи форми, що склались в архітектурі попередніх етапів і продовжували діяти, тобто інтерпретувались чи використовувались в архітектурі наступних, нових етапів [2, с. 288].

Історично в практиці України склалося так, що провідними виявились два підходи до використання національного надбання. Перший полягав у тому, що минуле розглядалось як каталог, з якого можна брати потрібні форми, другий пов'язаний з пошуками внутрішнього змісту, який був би близьким за духом до минулих надбань.

Пошуки теоретичного обґрунтування, спроби сформулювати пропозиції щодо використання національних досягнень зумовили цілеспрямовані пошуки зодчими національного стилю, що згодом дістав назву українського модерну. Це мистецьке явище ґрунтовно дослідив В.В. Челпик. У теоретичних розробках того часу сформувалося два основні погляди щодо продовження традицій минулого. Одні з науковців надавали перевагу використанню форм, що опосередковано нагадують українські національні; інші вважали за доцільне переносити, з творчою переробкою, композиційні прийоми та форми з народного зодчества. Прихильниками першого напрямку поглядів були І. Заков, О.Г. Молокін, М.І. Семикін; другого — К.М. Жуков, А.І. Соколов, В.К. Троценко та інші.

Згодом коло згадуваних фахівців розширилось й означена проблема набула ще більшої актуальності. Архітектори, науковці, дослідники, зацікавлені особи з різних республік СРСР братимуть участь у різних дискусіях, конференціях, громадських обговореннях на теми традицій і новаторства. Активну роль у висвітленні обговорюваної проблематики відіграли відповідні друковані органи, зокрема журнали "Советская архитектура", "Архитектура Радянської України", "Строительство и архитектура", "Народное искусство", а також збірники праць "Вісник Академії архітектури УРСР", "Архитектурное наследие" та інші.

Наприкінці ХХ ст. питання творчого використання здобутків народного зодчества стає ще більш актуальним. Це було зумовлено тодішнім станом вітчизняної архітектури — її спрощеною одноманітністю, невизначеністю з погляду стилістики і національної приналежності. З метою поліпшення ситуації над проблемою подальшого розвитку архітектури активно працюють такі відомі науковці в галузі теорії і практики архітектури, як М.С. Коломєць, В.Ф. Орфінський, С.О. Хан-Магомедов, Ю.С. Яралов. Сьогодні питання творення національно означеної архітектури приділяють значну увагу дослідники З.С. Гудченко, З.В. Мойсєєнко, І.В. Новиков, В.В. Сопілка.

Досі лишаються недостатньо висвітленими питання спадкоємності, як одного з важливих принципів архітектурної практики. Адже завдяки спадкоємності відбувається процес послідовного розвитку в архітектурі як певної нації, так і всього людства, в ході якого вдосконалюються спроби й способи архітектурного перетворення [2, с. 231]. Звичайно ж, досвід та досягнення минулого не просто автоматично переносяться з епохи в епоху, а творчо осмислюються й використовуються новими поколіннями відповідно до нових реалій життя і практичних запитів суспільства.

У сучасній культурології вирізняють горизонтальну та вертикальну спадкоємності [8, с. 27]. Стосовно архітектури це можна пояснити так: вертикальна спадкоємність пов'язується з архітектурними досягненнями й досвідом попередніх епох та використанням їх у сучасній практичній діяльності, при можливості їхнього функціонування за нових умов. Горизонтальна ж спадкоємність — це загальний поступ архітектурних досягнень тієї чи іншої епохи, сформованих з архітектурних реалій різних країн, націй, регіонів і т. ін. Інакше кажучи, це зв'язок усіх архітектурних досягнень одного часового простору, без якого архітектурні досягнення були б неповними. До цього слід додати, що спадкоємність може бути поступальною або ретроспективною. Під поступальною розуміють спадкоємність, у якій добре простежується еволюція традицій з найдавніших часів, а під ретроспективною — коли зодчий вдається до відновлення забутих попередніми поколіннями пластів, котрі сприймаються сучасниками як щось нове [8, с. 28].

У процесі дослідження зодчества України, починаючи з XVII ст., встановлено, що успадкування традицій минулого здійснювалось по-різному, а характерним стало те, що успадковувались як світові досягнення, так і національні, причому в одних випадках на перше місце ставили традиції світових досягнень, в інших — національних.

Треба зазначити, що в архітектурі України до доби класицизму (XVIII ст.) національні традиції в зодстві розвивались і діяли поступово. В період класицизму сталася певна переорієнтація щодо етнічних та етнографічних особливостей в архітектурі. У той час майже не відтворювали національні риси, головним було запозичення та відтворення переосмислених ідеалів, принципів, прийомів, форм античності (Старо-

давньої Греції та Стародавнього Риму), що вважалися найбільш довершеними. Доба еклектизму в Україні позначена дещо суперечливим характером стосовно спадкоємності місцевих традиційних особливостей. Деякі з архітектурних вирішень носять контрастний, а іноді й конфліктний характер. Спостерігаються, наприклад, поєднання класичної ордерної системи чи ренесансу з барочними, готичними, романськими елементами, або використання римської та грецької класики, італійського Відродження чи поєднання народної архітектурно-художньої спадщини України і об'ємно-просторової традиційної побудови Росії.

Також простежується звернення зодчих до витоків національного зодчества, до києво-чернігівської архітектури, що дає підстави говорити про ретроспективну спадкоємність, оскільки певні національні цінності були втрачені, але деякі починали відроджуватися. Це було наслідком переорієнтації світогляду, що сталося в добу класики. Від доби класицизму в історії зодчества України спостерігається, так би мовити, пульсуюче успадкування національних традицій. Так, на початку XX ст. на основі форм і прийомів українського народного зодчества було створено своєрідний "український стиль", у якому чітко виявляється спадкоємність народних традицій минулих років.

У 1930-1950-ті роки, коли радянська влада сформулювала свої вимоги до майбутньої архітектури — національна за формою, соціалістична за змістом — саме поняття національних традицій змінилося, ним передбачалася тепер національна форма, зорієнтована на народне архітектурне зодчество. Зазначимо, що на цьому історичному етапі відроджуються і панують в архітектурі класицистичні традиції, з національних досягнень успадковуються в більшості випадків національні мотиви, що застосовувалися у рельєфно-скульптурних та живописно-декоративних обробках архітектурних деталей, широке використання народного орнаменту. Загалом зодчество соціалістичної доби набуло новаторського характеру, що знайшло вияв у нових типах будинків, зокрема таких, як клуби, палаци культури, кінотеатри, парки культури та відпочинку, будинки Рад. Це означало, що соціальна основа архітектури стала двигуном подальшого розвитку радянського зодчества. Успадкування національних традицій майже зовсім припинилося у 1960-ті роки, коли на перше місце було поставлено кількість, у надто спрощеному вигляді.

Спадкоємність за ознаками зв'язку у побудові форми і змісту здійснювалась по-різному. По-перше, вона могла виявлятися у схожості нових будівель з архітектурою минулого, яка вважається національною. У такому випадку діяльність зодчого може бути, так би мовити, ненавмисною, підсвідомою, що засвідчує неусвідомлений вплив нагромадженного досвіду на сучасний творчий процес. Саме так розвивалося й розвивається народне зодчество. Наприклад, форма побудови хати лягла в основу побудови храму, а потім їхня об'ємно-просторова організація безпосередньо вплинула на об'ємно-просторову організацію барокових

храмів та жител, в такий спосіб послідовно продовжуючи народні традиції щодо організації простору.

Реалізуватися спадкоємність може також через схожість навмисну, усвідомлену, коли форми минулого слугують своєрідним зразком щодо орієнтації на певну стилістику. Саме таким чином спадкоємність виявляється у неobarокових спорудах Д.М. Дяченка, у які він навмисно механічно переносить ряд барокових форм і на цьому будує свою власну стилістику. Досить згадати такі його твори, як будинок А.П. Климова у Круглику, земську лікарню в Лубнах, будівлі Лісотехнічного та Землеробного інститутів Сільськогосподарської академії в Голосіїві.

Спадкоємність може реалізовуватися і через таке навмисне запозичення, що передбачає включення до нових проектів тих архітектурних цінностей, за допомогою яких досягається певна мета. Можна навести приклади свідомого використання певних форм різних стилів у добу еклектизму. До таких належать, зокрема, житловий будинок Г.П. Галагана у Лебединях архітектора Є.І. Червінського, в якому навмисно запозичені традиції народного будівництва, а також два житлових будинки в садибі Рахманових у Білорічці архітектора А.Є. Ягна, в яких автор еклектично змішав форми російської (XVII—XVIII ст.) та української народної архітектури.

Навмисне запозичення принципів народного будівництва характеризується, як правило, не забезпеченням аналітичного освоєння архітектурних досягнень і досвіду, а тільки певним зовнішнім наближенням до народного зодчества. Це проявляється в архітектурі тих будинків, де не ставилось за мету запозичати якісь національні традиції. Таким прикладом можуть слугувати торговельні будинки, зведені у Харкові за проектами архітектора М.В. Васильєва в стилі протоконструктивізму, однак віддалено їхні загальні форми дещо нагадують обриси, притаманні народній архітектурі.

Спадкоємність може здійснюватися і шляхами прямого наслідування, тобто цілеспрямованого, орієнтиром до якого слугують певні архітектурні твори і творча діяльність зодчих минулого. При цьому важливу роль відіграють окремі особистості або група фахівців, об'єднаних спільними інтересами. Своєю творчістю вони спрямовували архітектурний процес, викликали зацікавлення молодих сучасників, які продовжували далі розвивати ті самі прийоми, форми, принципи архітектурного будівництва.

Показовим прикладом може бути діяльність Степана Ковніра. Порівнявши його корпус, розташований у Києво-Печерській лаврі, і галерею мистецтв, що на вулиці Фрунзе в Полтаві, одразу відчужено цілеспрямоване наслідування автором проекту полтавської галереї ковнірівських архітектурних форм. Ще одним прикладом цілеспрямованого наслідування художніх традицій народного зодчества може бути ряд будинків, розташованих на бульварі Т. Шевченка та на Русанівському житловому масиві в Києві. У них використано прийом виділення фізичу поліхромним розписом.

Спадкоємність може досить своєрідно виявлятися і при тактовному "вписуванні" архітектурного об'єкта в існуючу історичну забудову, яка й зумовлює об'ємно-просторові форми та архітектурно-художнє вирішення майбутнього будинку, тобто тут архітектор орієнтується на вже існуюче архітектурно-природне середовище, на стилістику розташованих у ньому будинків.

Досить складним, але й цікавим видом спадкоємності є аналітичне освоєння архітектурних досягнень минулого, внаслідок чого формується новий стиль. При цьому нагромадженні посередниками архітектурний матеріал немовби розчиняється у новій системі, тобто присутній у ній в "знятому стані". Вдале освоєння досягнень минулих часів, а саме барокової спадщини, знайшло яскравий вияв у відбудові вулиці Хрещатик у Києві (архітектори А.В. Добровольський, Б.І. Приймак та В.Д. Єлізаров) після Великої Вітчизняної війни. Тут принципово по-новому вирішувалося наслідування архітектурної спадщини з використанням прийомів, притаманних добі бароко: розподіл будинку на яруси, що утворює своєрідну ритміку, піднесеність споруд дотори; виразна фасадна пластика — цей ефект досягається за допомогою карнизу, яким оздоблено другий поверх будинку, а також колон, які виходять з карнизу, та стилізованих фронтонів, розташованих поміж ними.

Вияв такого характеру спадкоємності відчуваємо і в театрі ляльок у Полтаві, зведеного за проектом архітекторів А.В. Добровольського та Ж. Сабодора. У цьому випадку зодчі спиралися на традиції хатного будівництва. Змістовно переосмисливши їх, автори вдало використали глибоко вивчені традиційні принципи при спорудженні будинку нового призначення. Тут застосовано такі традиційні прийоми народного зодчества, як чітка розробка силуету, використання високих скатних дашків із заломами над вхідною групою та консольних — над вікнами, а також кольорове вирішення, у якому простежується виразно національний прийом — виділення нижньої частини будинку темним кольором.

Викладене вище дає підстави виділити основні найзагальніші види реалізації спадкоємності в архітектурі України ХХ ст., завдяки чому продовжували діяти національні традиції — це зовнішня схожість, запозичення історичних форм-аналогів, наслідування об'ємно-просторової композиції та художнього оздоблення архітектури, змістовне освоєння декору. Реалізація зазначених видів спадкоємності в новій архітектурі здійснювалась як в окремих будинках, вирішених автономно, так і в поєднанні один з одним, тобто серійних. Саме такими процесами характеризується архітектура другої половини ХХ ст.

На початку ХХІ ст. діалог зодчих з національним надбанням настільки ускладнився, що питання реалізації спадкоємності потрібно досліджувати окремо.

1. *Древнерусские повести и сказания*. — К., 1978. — С. 97–98.
2. *Архитектура: Короткий словник-довідник* / За ред. А.П. Мардера. — К.: Будівельник, 1995.

3. *Архитектура Украины на современном этапе* / В.И. Дахно, В.И. Ежов, С.К. Ки-лессо и др. — К.: Будівельник, 1984. — 152 с.

4. *Архитектура* спадщина України. — Вип. 4: Проблеми стильового розвитку архітектури України / За ред. В.І. Тимофієнка. — К.: Українознавство, 1997. — 208 с.

5. *Головко Г.В., Кісесо С.К., Коломієць М.С., Хохол Ю.Ф.* Сучасна архітектура Радянської України. — К.: Будівельник, 1974. — 152 с.

6. *Коломієць Н.С.* О национальных чертах в современной архитектуре Украины // Архитектура СССР. — 1963. — С. 41.

7. *Коломієць М.С.* Про національні і регіональні особливості архітектури України // Архитектура спадщина України. — Вип. 1: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / За ред. В.І. Тимофієнка. — К.: НДІТІАМ, 1994. — С. 209–214.

8. *Кириченко Е.И.* Русская архитектура 1830-1910-х годов. — М.: Искусство, 1978.

9. *Мойсеєнко З.В.* Традиции народной архитектуры и современное зодчество // Архитектура СССР. — 1975. — № 8. — С. 36–38.

10. *Новаторство и наследие* // Строительная газета. — 1955. — 2 ноября.

11. *Основи художньої культури*. — Ч. 1: Теорія та історія світової художньої культури / За ред. В.О. Лозового, Л.В. Анчиної. — Харків: Основа, 1997.

12. *Попович М.В.* Національна культура і культура нації. — К.: Знання, 1991.

13. *Самойлович В.П.* Народное архитектурное творчество Украины. — К.: Будівельник, 1989.

14. *Хан-Магомедов С.О.* Национальное и интернациональное в советской архитектуре. — М.: Стройиздат, 1979. — С. 200–274.

15. *Цапенко М.П.* О реалистических основах советской архитектуры. — М.: Гос. изд-во по строит. и archit., 1952. — 393 с.

16. *Чепелик В.В.* Український архітектурний модерн. — К.: КНУБА, 2000. — 378 с.

17. *Чепелик О.В.* Періодизація теорії архітектури з національних питань // Архитектура спадщина України. — Вип. 7. — К.: КиївНДІТІАМ, 2001.

18. *Ярлов Ю.С.* Национальное и интернациональное в советской архитектуре. — М.: Стройиздат, 1985. — 224 с.

19. *Ясевич В.Е.* Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков. — К.: Будівельник, 1988. — 184 с.

20. *Ясевич В.Е.* В поисках национального и регионального своеобразия // Строительство и архитектура. — 1984. — № 2. — С. 26–29.

Світлана Оляніна

кандидат архітектури, доцент кафедри техніки та реставрації творів мистецтва НАОМА

Етнокультурні традиції як фактор впливу на формування структури й стилістики іконостаса

Аналізуючи значення й вплив етнічних традицій на формування іконостаса, слід зауважити, що багато в чому завдяки саме етнічному фактору в країнах, що наслідували Київську Русь, розвинувся багатоярусний іконостас. Оскільки жодна з інших гілок ортодоксальної церкви,